

Lecture-recital

Göteborgs universitetsbibliotek, 18/3 2019

*Lieder für das Herz; Känsla och känsloutryck i
musikalisk repertoar för en röst och klavikord*

Christina Ekström & Joel Speerstra

INLEDNING..... 3

PROGRAMKONCEPT OCH GENOMFÖRANDE 3

KÄLLOR 4

PROGRAM..... 5

ARTEFAKT SOM KOM ATT STÅ I CENTRUM FÖR PRESENTATIONEN..... 8

Inledning

I mars 2019 genomförde Christina Ekström och Joel Speerstra en lecture recital på Göteborgs universitetsbibliotek. Denna skedde inom ramen för programserien *Näckrostimmen* (Se: <https://www.ub.gu.se/sv/nyheter/nackrostimmen-med-fokus-pa-musik>).

Baserat på sina respektive forskningsintressen – sång och sjungande i repertoar från tidig romantik respektive klavikordforskning – presenterade Ekström och Speerstra resultat från en försöksstudie. Denna möjliggjordes för Christina Ekström genom forskningsmedel (HT18) från Högskolan för scen och musik samt för Joel Speerstra, genom medel från Vetenskapsrådet.

Programkoncept och genomförande

Försöksstudiens syfte var att problematisera musikaliskt framförande sett till känslor och känslouttryck i repertoar för en röst och klavikord. Tillvägagångssätt var processuellt och skedde i två faser varav det första omfattade urval och analys av repertoaren och det andra, precisering av tillvägagångssätt för framförandet.

Undersökningens *första* fas omfattade urval av publikationer, samlingar med repertoar för en röst och klaver, samt analys av valda publikationers titlar. Publikationerna som ingår i den rika flora av sångsamlingar som publicerades från mitten av 1700-talet visade generellt på en kategorisering av sångerna i termer av ”Oden” respektive ”Lieder”. Talrika samlingar identifierades där orden förekom per se liksom där begreppen var kompletterade med adjektiv alternativt ändamål. Exempel är ”Geistliche Oden”,¹ ”Religiöse Oden”² och ”Lieder für Herz und Empfindung”³. Eftersom det inte var möjligt att urskilja de två kategorierna i sångerna kom Christian Fürchtegott Gellerts förord till sin diktsamling *Geistliche Oden und Lieder* (1757) – och som publicerades med samma titel i Carl Philipp Emanuel Bach tonsättningar – att ge ledtrådar och vara vägledande. Gellert preciserar där begreppsparet Oden och Lieder genom att relatera dem till sanning respektive till känslor. Oden knyter han till ett kunskapsinnehåll samt pekar på att syfte för denna kategori var undervisning och lärande. Lieder var däremot kopplade till ett känslolinnehåll och syftet att uppväcka lyssnares känslor. Ett vägval i undersökningen var att fokusera på kategorin Lieder och att göra ett urval sånger ur respektive samling vi bedömde explicit ge möjlighet till känslouttryck. De samlingar varur repertoar för programmet kom att bli Carl Philipp Emanuel Bachs tonsättningar av Christian Fürchtegott Gellerts *Geistliche Oden und Lieder* (1758), Johan Friedrich Reichardts *Oden und Lieder von Klopstock, Stolberg, Claudius und Hölty* (1779) samt Johann Peter Abraham Schulz’ *Religiöse Oden und Lieder aus den besten deutschen Dichtern mit Melodien zum Singen bey dem Clavier* (1786).

Undersökningen *andra* fas omfattade välja strategi för gestaltungsarbetet. Valet föll på fortsatt prövning av koncept vi hade påbörjat i tidigare försöksstudie.⁴ Detta utgick från den med repertoaren samtida tillika vitt spridda klaverskolan *Klavierschule oder Anweisung zum Klavierspielen für Lehrer und Lernende, mit kritischen Anmerkungen* (1789) av den tyske musikteoretikern, pedagogen och tonsättaren Daniel Gottlob Türk (1750-1813). I kapitlet ”Vom Vortrag” poängterar han betydelsen av att den musikaliska gestaltningen ska genomsyras av

---

¹ Bach, 1758.

² Schulz, 1786.

³ Hillmer, 1785.

⁴ Se Ekström & Speerstra, 2018.

känslor. Han anger där att ett gott föredrag kännetecknas av att framförandet präglas av den förhärlskande karaktären i stycket samt att musikern förväntas känna riktiga känslor för alla de i musiken uttryckta känslorna och passionerna.⁵ För att det ska kunna ske menar han att det krävs att musikern *dels* identifierar känslor i artefakten, *dels* förmåga att själv försätta sig i känslolägena. Det senare håller Türk som ovärderlig; att det är vad som utgör skillnaden mellan ”den egentlige mästaren” och ”den ordinäre musikern”.⁶ I enlighet med tillvägagångssätt i tidigare genomförd försöksstudie identifierade vi i både sångtext och tonsättning det vi uppfattade som signifikanta uttryck för känsla. Vidare knöt vi dessa till de fyra temperamenten – sangvinisk, kolerisk, melankolisk respektive flegmatisk. Därigenom hade vi skapat en gemensam förståelse och plattform för känslouttryck med begränsad ram. Denna visade sig verkningsfull för att själva suggerera fram önskad känsla.

I urvalet av repertoar valde vi en särskild utmaning genom att laborera med sången ”Die Laube”. Denna förekom i dels originalversion, dels version där både sångtext och komposition var delvis bearbetade utifrån den kontext den var hämtad ifrån. Kontexten ifråga är den kristna konfessionen Evangeliska Brödräfsamlingen och explicit, är sången hämtad från Brödremenighedens arkiv, Christiansfeld, Danmark. Utmaning i gestaltning bestod i subtila skillnader i känslolinnehåll. Originalversionen har föredragsbeteckningen ”Innigst gerührt” medan den är ”Innigst gerührt und froh” i bearbetningen. Vidare kretsar originalversionen kring kärlek och passion till jordisk varelse. I bearbetningen är objektet en imaginär och himmelsk gestalt, Jesus.

Reflektion utifrån försöksstudiens två faser - problematisering av begreppskategorier i repertoar respektive strategi för framförande: Försöksprojektets ram Ode versus Lied möjliggjorde en precisering av en kompositions grundläggande art tillika angreppssätt sett till framförande. Vidare tyder det pragmatiska och systematiserade tillvägagångssättet för framförande på att det var verkningsfullt: att känslomässig förändring realiserades och att den hade inverkan på framförandet. Detta kommer till uttryck i kvaliteter främst som tempo, dynamik, artikulation och klang.

Källor

Bach, C. P. E. *Geistliche Oden und Lieder*. 1758.

Ekström, C & Speerstra, J 2018. *Singing at the Clavichord: Interpretative aspects of repertoire from Brödremenigheden in Christiansfeld*, Se: <http://hdl.handle.net/2077/58360>

Gellert, C. F. *Geistliche Oden und Lieder*. 1757.

Hillmer, G. F. *Lieder für Herz und Empfindung*, 1785.

Reichardt, J. F. *Oden und Lieder von Klopstock, Stolberg, Claudius und Hölty*, 1779.

Schulz, J. P. A. *Religiöse Oden und Lieder aus den besten deutschen Dichtern mit Melodien zum Singen bey dem Clavier*. 1786.

Türk, D. G. *Klavierschule oder Anweisung zum Klavierspielen für Lehrer und Lernende, mit kritischen Anmerkungen*. 1789.

---

⁵ Türk, 1789, s. 332.

⁶ Türk, 1789, s. 347.

Program

Lieder für das Herz

Känsla och känslouttryck i musikalisk repertoar för en röst och klavikord

Ur Gertraud Christine Müllers Notbok (1791)

An das Klavier

Karoline von Brandstein (1757-1816)

Johann Gottlob Reichardt (1752-1818)

Ur Oden und Lieder von Klopstock, Stolberg, Claudius und Hölty (1779)

Die Laube, *Innigst gerührt*

Friedrich Hölty (1748-1776)

Ur Gertraudt Christines Müllers Notbok (1791)

Sanfter werd' ich, *Innigst gerührt und froh*

Bearbetning av Die Laube, Anonymus

Daniel Gottlob Türk (1750-1813)

Ur Sechzig Handstücke für angehende Klavierspieler Erster Teil (1792); Zweiter Teil (1795)

Sterbeglocken hallen, und die Grabgesänge heben an, *Choralmäßig*

Trost bey dem Grabe eines Freundes, "Zwar entschlief er doch einst erwacht er wieder," *Adagio con affeto* Claudius Mattias (1740-1815)

Nur für die gefühlvolle Spieler, *Adagio con molto espressione*

Johann Abraham Peter Schulz (1747-1800)

Johann Peter Uzens lyrische Gedichte religiösen Inhalts nebst einigen andern Gedichten gleichen Gegenstandes mit Melodien zum Singen bey dem Klavier (1784)

Die Einsamkeit, *Feyerlich lebhaft mit großem Ausdruck* Johann Friedrich von Cronegk (1731-1758)

Die Einsamkeit, *Sanft und sehr Cantabile*

Johann Friedrich von Cronegk (1731-1758)

Carl Philipp Emanuel Bach (1714-1788):

Geistliche Oden und Lieder (1758)

Bitten, *Mit Affect*

Christian Fürchtegott Gellert (1715-1767)

Morgengesang, *Munter*

Christian Fürchtegott Gellert (1715-1767)

An das Klavier

Wenn ich einsam Thräne weine, o so weint mein fühlend Herz.
Wenn ich still und traurig scheine, o so fühl ich meinen Schmerz.
Wenn der Thoren laute Freuden, schmerzhaft sind für mein Gefühl
Sehn ich mich nach Einsamkeiten und nach dir mein Saitenspiel.

Die Laube

Nimmer werd' ich, nimmer dein vergessen, Kühle, grüne Dunkelheit,
Wo mein liebes Mädchen oft gesessen, Und des Frühlings sich gefreut!
Schauer wird durch meine Nerven beben, Werd' ich deine Blüthen sehn,
Und ihr Bildniß mir entgegen schweben, Ihre Gottheit mich umwehn!

Sanfte werd' ich

Sanfte werd', sanfte werdt' ich einst entschweben dieser Unvollkommenheit,
Jesus lebt und ich werd' mit ihm leben O! Der großen Seligkeit!

Wonne wird durch meine Seele beben, werd' ich denn Ihn selber sehen,
Und sein Bildnis mir entgegen schweben, Hoher Friede mich umwehen.

Zwar entschlief er doch einst erwacht er wieder

Zwar entschlief er, doch einst erwacht er wieder.
Weinet nicht Freunde! Bald seydt ihr bey ihm.
Frey ist nun die Edle, entlastet jeder Bürde.
Hoher Friede über sein erblasst Gebein!

Die Einsamkeit

Einsamkeiten, euch erhebe mein begeisterteter Gesang,
Ferne von der Eitelkeit blended stürmischen Getömmel!
Steigt voll heilger Dankbarkeit zu dem gütig heitem Himmel,
Frohe Lieder, sanfter Klang!

Bitten

Gott, deine Güte reicht so weit,
So weit die Wolken gehen,
Du krönst uns mit Barmherzigkeit
Und eilst, uns beizustehen.
Herr! Meine Burg, mein Fels, mein Hort,
Vernimm mein Flehn, merk auf mein Wort;
Denn ich will vor dir beten!

Morgengesang

Mein erst Gefühl sei Preis und Dank; erhebe ihn, meine Seele!
Der Herr hört deinen Lobgesang: Lobsing ihm, meine Seele!

Wer wacht, wenn ich von mir nichts weiß, mein Leben zu bewahren?
Wer stärkt mein Blut in seinem Fleiß und schützt mich vor Gefahren?

Die Laube

Ur Oden und Lieder von Klopstock, Stolberg, Claudius und Hölty (1779)

Författare: Friedrich Hölty (1748–1776)

Tonsättare: Johann Gottlob Reichardt (1752–1818)

Die Laube. 7

Innigst gerührt.

Nim-mer werd' ich, nimmer dein ver-ges-sen, kü-hle grü-ne Dun-kel-heit, — wo mein lie-bes Mä-dchen oft ge-ses-sen,

und des Frühlings sich ge-freut! Schau-er wird durch mei-ne Ner-ven be-ben, werd' ich bei-ne

Blü-then sehn, und ihr Bild-niß mir ent-ge-gen schweben, ih-re Gott-heit mich — um-wehn!

dimin. p

Nimmer werd' ich, nimmer dein vergessen,
kühle, grüne Dunkelheit,
wo mein liebes Mädchen oft gesessen,
und des Frühlings sich gefreut!

Schauer wird durch meine Nerven beben,
werd' ich deine Blüten sehn,
und ihr Bildniß mir entgegen schweben,
ihre Gottheit mich umwehn!

Artefakt som kom att stå i centrum för presentationen

Sanfte werd' ich

Ur *Gertraud Christina Müllers notbok* (1791), Brødremenighedens arkiv, Christiansfeld.

Författare: bearbetning av Friedrich Höltys dikt Lie Laube

Bearbetning av Johann Gottlob Reichardts tonsättning

The image shows a page of handwritten musical notation on aged paper. The score is written in a cursive hand and consists of three systems of music. Each system has a vocal line and a piano accompaniment line. The lyrics are written in German. The first system begins with the instruction 'Zuerst geistlich'. The second system includes the dynamic marking 'pp'. The third system includes the dynamic marking 'f'. At the bottom of the page, the handwritten number 'DKCh R933' is visible.

Zuerst geistlich.

Sanfte werd' ich, sanfter einst entschweben,
dieser Unvollkommenheit,
Jesus lebt und ich werd' mit ihm leben
O! Der großen Seligkeit! Wonne wird durch meine Seele beben,
werd' ich denn Ihn selber sehn,
und sein Bildnis mir entgegen schweben,
hoher Friede mich umwehn.

DKCh R933

Sanfte werd' ich, sanfter einst entschweben,
dieser Unvollkommenheit,
Jesus lebt und ich werd' mit ihm leben
O! Der großen Seligkeit!

Wonne wird durch meine Seele beben,
werd' ich denn Ihn selber sehn,
und sein Bildnis mir entgegen schweben,
hoher Friede mich umwehn.

